

התכנון הפיזי ומניעת עבריינות

מאת: סגן ניצב אבי ברוכמן - היחידה לשיטור קהילתי

בשנים האחרונות אנו עדים למעורבותם של קציני משטרה במשטרות מערביות בתחום חדש, בנוסף לתחומי הפעילות המסורתיים שלהם. קציני משטרה משתלבים ומשתתפים בתכנון פיזי, אורבני, של שכונות חדשות, לאחר שהתברר שקיים קשר ישיר בין התכנון הפיזי ומניעת עבריינות.

תיאוריות קרימינולוגיות של העשורים האחרונים רואות בעברייני המקצועי, עברייני רציונאלי (RATIONAL CRIMINAL) המבצע שיקולים כלכליים של רווח והפסד לפני ביצוע העבירה. (קלארק, 1992; טונאל, 1992). יישום אסטרטגיה זו של מניעת פשיעה באמצעות תכנון פיזי והשפעה על הסביבה, מקשה על העברייני מלבצע את עבירת ההתפרצות גורם לתחושת שליטה טובה יותר של האזרח על סביבתו, מגביר את הלכידות החברתית של הקהילה ומפחית את הפחד מפני פשיעה.

תפיסה אסטרטגית המקובלת ומיושמת במשטרות מערביות, הגשענת על קשר ושותפות בין הקהילה ובין המשטרה, כשחלק ממטרותיה הן מניעת פשיעה והפחתת הפחד מפשיעה, היא שיטת השיטור הקהילתי. שילוב המשטרה בתכנון, בתפיסה האמריקאית, מהווה חלק ממכלול שיטה זו.

הזרו לפיתוח הנושא היה ספרו המפורסם של הארכיטקט האמריקאי אוסקר ניומן בשנת 1972 "DEFENSIBLE SPACE" - "מרחב בר-הגנה".

במאמר זה אציג את עיקרי התיאוריה, השלכותיה ואפשרות ישומה במשטרת ישראל.

והפעולה שלהם.

תובענית יותר - בכך שהיא דורשת מאמץ פעיל להגדרת האחריות והשאיפות, המרכיבות את התחום האתי של הארגון, לכן יצירת אתיקה ארגונית היא עבודתה של ההנהלה. ■

פחד מפשיעה ותכנון פיזי
 פחד מפני פשיעה הינו החשש
 מהסיכון ליפול קורבן לעבירה.
 הפחד מפשע גדל בצורה
 מתמדת בשנים האחרונות עם
 העלייה ברמת ובנפח שיעורי
 הפשיעה. הפחד אינו מתפלג
 באופן שווה לאורך כל שדרות
 החברה, הבעיה בולטת בעיקר
 בערים ובקרב נשים ומבוגרים.
 הפחד בא לידי ביטוי באופנים

שונים בהתאם לאדם ולרמת החרדה שלו. אחרים פוחדים בהולכם ברגל ברחובות השכונה, אחרים פוחדים יותר בתוך ביתם פן יותקפו. לעליה בפחד מפני הפשיעה ניתן לתת מספר הסברים:

- א. עצם הידיעה כי מישהו שאנו מכירים נפל קורבן למעשה פשע או כי מישהו סיפר על מעשה שאירע לצד שלישי, עלול לגרום לתגובת הודרות או פחד מפשיעה.
- ב. תאורים ממשיים או סיפורי פשעים באמצעי התקשורת.
- ג. הנזק הפוטנציאלי שעלול להגרם לאדם הנופל קורבן למעשה פשע.
- ד. שיעור הפשיעה הנתון בחברה.

העבריינות אינה נעלמת מעצמה ולמערכת אכיפת החוק השפעה מועטה בלבד, זולת הטיפול בעבריינים באמצעות המערכת המשפטית. ברם, נושא זה של הפחד מפני הפשע הינו בעייתי בראיה חברתית. פחד זה אינו פרופורציוני לכמות הפשעים המבוצעים בפועל ויש לו השלכות על אנשים רבים שמעולם לא נפלו קורבן לפשע כלשהוא. מחקרים בארה"ב מלמדים שליישום אסטרטגיה של תכנון פיזי למניעת עבריינות יש קשר ישיר להפחתת רמת הפחד מפשיעה.

"We believe that changes in the physical environment are probably the fastest way of reducing Fear of crime" (MURRAY 1983).

במחקר שערך דגני (1991) בשכונות מצוקה שונות בישראל בו נאמדה רמת החשש מפשיעה של התושבים נמצא שיש קשר הדוק בין החשש מפשיעה ובין המאפיינים הפיזיים של סביבת המגורים.

תיאורית ה-"Defensible Space" - מרחב ברהגנה

"מרחב ברהגנה" מציע מודל המסכל עבריינות ע"י יצירת ביטוי פיזי למרקם חברתי המגן על עצמו. הרעיון הוא כי התכונות הפיזיות של השטח ישררו לתושבים ולעבריינים בכח כאחד כי לשטח יש בעלים ויש מי שדואג לו. מכאן, שאין איזור זה מתאים לביצוע פעילות פלילית. השפעת העיצוב על התושבים ועל העבריינים אינה זהה. העיצוב עשוי להביא את התושבים ליתר תשומת לב לשטח שלהם ולניצול יעיל שלו, לפיתוח יחסים הדוקים יותר ביניהם, וכך תיווצר סביבה התורמת לסיכול הפשיעה. העבריינים יטו להדיר פעילותם מאזור כזה ולאתר אזור חליפי נוח יותר מבחינתם לביצוע העבירה.

אוסקר גיומן זיהה שלושה מאפיינים הקושרים בין הסביבה הפיזית והפשע: טריטוריה, תצפית טבעית ותדמית. (Territoriality, Natural Surveillance and Image)

א. טריטוריה

תחום זה הוגדר לפני שנים רבות בהקשר למחקרים על בעלי חיים. במחצית שנות ה-60 הציגו חוקרים את השפעת הטריטוריה על בני אנוש ואת משמעויותיה. מתברר, שלמשפחה, דיירי בנין או תושבי שכונה יש את הרצון והיכולת להשתמש בצורה חופשית במתחם בו הם גרים. תכנון פיזי מתאים מאפשר תצפית וזיהוי זרים שאינם שייכים לאותו בנין או שכונת מגורים ובהכרח גורם להרגשה כללית של קהילתיות באותו אזור.

ב. תצפית טבעית

כאשר קיים תכנון פיזי מתאים, יכולים הדיירים לצפות על האזור ולזהות מאפיינים שאינם רצויים כמו פעילות חשודה או פעילות עבריינית. ככל שמספר הצופים יהיה רב יותר כך תפחת האפשרות של פעילות עבריינית בעצם הרתעת אותם "עבריינים רציונליים" מלבצע את זממם. עבריינים אלו ינסו לאתר מקומות נוחים יותר מבחינתם לאור שיקולי האפשרות להתגלות ולהתפס. מצב כזה מוביל להעתקת פשיעה למקום אחר. (Crime Displacement)

ג. תדמית

לתדמית השכונה חשיבות רבה מבחינת מניעת עבריינות והרתעת עבריינים. אזור מטופח ומתוכנן כראוי משדר לעבריינים שלא כדאי להם לפעול במקום זה. אזור מוזנח ולא מאורגן משדר שאפשר לפעול במקום בחופשיות וללא חשש. החוקרים האמריקאים וילסון וקלינג (1982) טבעו את המונח "Broken Windows". חלון שבור אחד, מזמין פעילות ונדליסטית והופך את המבנה, השכונה והאזור למוקד פשע המרכזו נרקומנים, זונות ועבריינות אחרת.

מרכיבים של עיצוב פיזי במניעת עבריינות

חוקרים מציינים (לאב, 1988) כי גישת "מניעת עבריינות באמצעות עיצוב סביבתי" נשענת על הרעיון של O.T.R.E.P: ההודמנות (Opportunity) לעבור עבירה היא תוצאה של המטרה (Target), סיכון (Risk), מאמץ (Effort) ורווח (Pay off). בבסיס הגישה עומדת ההנחה כי ההחלטה אם לעבור עבירה אם לאו מושפעת מחישובי רווח והפסד. ככל שמחיר העבירה עולה על הרווח הצפוי, שיעור העבריות קטן.

מניפולציות תכנוניות בעיצוב הסביבה הפיזית יכולות לזעזעל בכיוון של הגדלת המחיר הנדרש לביצוע העבירה. מכל מקום, השפעות התכנון הפיזי על הפשיעה הן עקיפות ופועלות דרך ארבעה אמצעי ביניים: פיקוח על דרכי הגישה, בקרה (שליטה), פעילות של התושבים וחיוזוק המוטיבציה שלהם. יישום יעיל של אמצעים אלו, ישפיע בשלב מאוחר יותר על העבריינות בקהילה.

א. פיקוח על דרכי גישה

מטרת הפיקוח היא לאפשר את הכניסה לבנין רק לבעלי זכות המעבר בו בתום לב. נהוג להתייחס לאסטרטגיות הפיקוח על הכניסות לבנין כאל "הקשחת הגישה ליעד". קרי, להקשות כמה שיותר את הפגיעה במטרה מצד עבריינים בכח.

ב. רחוב, תעבורה ותאורה

אחד האמצעים להקשחת היעד ולפיקוח על דרכי הגישה הינם הרחובות והתאורה. התוכנית האדריכלית של הרחוב מוצגת כמשפיעה על הפשיעה היות והיא קובעת את מידת הנגישות שיש לעבריינים בפוטנציה לאזור. רחובות ללא מוצא, רחובות חד סיטריים ורחובות המשרים אוריה של כניסה פרטית אמורים להפחית את שיעור השימוש של זרים ולהגדיל את רמת המעבר בהם ע"י בעלי זכות המעבר בתום לב. צורת הרחוב הינה קנה מידה לגפה התעבורה העוברת דרכו. חוקרים גילו ומצאו קשר ישיר בין סוג הרחוב לבין מספר הפריצות בו. רחובות הקלים לגישה, מועדים ליותר עבירות התפרצות.

לתאורת הרחוב חשיבות רבה על אפקט ההרתעה והיא מאלצת עבריינים לבחור כאזור פעילות מקומות מוארים פחות. בנוסף, יכולים התושבים לפקח ביתר קלות על הנעשה בסביבה. מחקרים על פורצים גילו כי רוב העבריינים נוהגים לבחור את יעדיהם במקומות שאין בהם תאורה מספקת.

ג. בקרה (שליטה)

הכוונה לאמצעים הננקטים כדי לאפשר לדיירי המקום תצפית טובה יותר על עבריינים. (ניומן, 1972).

החוקר מציע לתכנן את החלונות בצורה כזו שהתושבים יוכלו לצפות על מה שנעשה בכל כוון של הבית. מספר מועט בלבד של משפחות צריכות להשתמש באותה כניסה משותפת כך שהדיירים הנוהגים להשתמש בכניסות בתום לב יכירו זה את זה. השבילים בתוך ומסביב לשכונה צריכים להיות נקיים ממכשולים כדי שטווח הראיה לא ייחסם.

ד. עידוד פעילות חברתית וחיוזוק מוטיבציה

ניומן טוען כי יש קשר ישיר בין הסביבה הפיזית לבין התנהגות התושבים. לדעתו, תכנון נכון יעודד התנהגות מונעת מצד המשתמשים בתום לב בשטח. עידוד פעילות חברתית וחיוזוק מוטיבציה, שני המושגים או הרעיונות תורמים ליצירת אוריה קהילה במקום. הכרות עם השכנים ועם הבעיות המשותפות למקום תיצור לכידות חברתית ואווירה קהילתית, ושניהם תורמים לסיכול הפשיעה ובעיות אחרות.

מחקרים ויישום המודל

מחקרים בארה"ב ובמקומות אחרים לגבי מודלים שיושמו בהתאם לאסטרטגיה זו של עיצוב פיזי והשפעתו על מניעת פשיעה אינם רבים. גבע (1992) כותבת בספרה "אסטרטגיות במניעת פשיעה": "במספר משטרות מערביות בעולם הבינו את חשיבותם של ממצאים אלו והשכילו לתת תשומת לב מבצעית לגישה זו. באנגליה, למשל, המשטרה מעורבת בפעילות זו כאשר "קצין קישור לארכיטקטים" מתוך המשטרה בוחן כל תכנית ארכיטקטונית או תכנון עיר כדי לאתר את נקודות התורפה בתכנון שעלולות לעודד פשיעה במקום. שוטר זה גותן ייעוץ לארכיטקט ומתכנן כיצד לשנות את התכנון עוד בשלבים בהם התכנית קיימת על הנייר". בישראל נעשו מחקרים מעטים לבחינת השפעת אסטרטגיה זו מהטעם שכמעט ולא השתמשו ביישום המודל ברמה התכנונית. גבע (1992) מציינת מחקר אחר שנעשה ע"י משטרת ישראל והאדירכל יורם פוגל שבו נמצא כי באזורים בהם יש תכנון סביבתי הכולל את התכונות שהגדיר אוסקר ניומן, ישנם שיעורי עבריינות (בעיקר פריצות לדירות) נמוכים מאשר באזורים שבהם לא נלקחו בחשבון גורמים אלו.

כחלק מיישום התפיסה של שיטור קהילתי, על גורמי המשטרה השונים בישראל לעסוק גם בתחום ספציפי זה אשר ישרת את מטרותינו. שילוב המשטרה צריך להעשות בשלוש רמות: ברמה ארצית, ברמה המחוזית וברמת השטח (מרחב-תחנה).

א. רמת מטא"ר

קיימים שני משרדי ממשלה המובילים את תחום התכנון והבניה: משרד הבינוי והשיכון ומשרד הפנים. התפיסה של שיטור קהילתי גורסת מיקוד ושיתוף בין המשטרה לקהילה ולסוכנויות שונות בקהילה. גורמי מטא"ר בשילוב משרד המשטרה ומציל"ה (המועצה הציבורית לצמצום עבריינות) צריכים ליטול חלק פעיל בתכנון הארצי לבניה ובכך נוכל להשפיע עוד בשלב התכנון המקדמי לפני שמתקבלות החלטות ברמת הרשות המבצעת. גורמי מטא"ר שיכולים לתרום בתחום זה הם אג"ת, אג"מ, אח"ק, אג"א ויש"ק. מעורבות בתכנון הבניה וברמה הלאומית תאפשר גם למשטרה התארגנות והכנת תוכניות ארוכות טווח לבנין הכוח של משטרת ישראל כמו הקמת תחנות משטרה חדשות, יחידות חדשות, תוספות, הגדלת סד"כ כוח אדם ועוד.

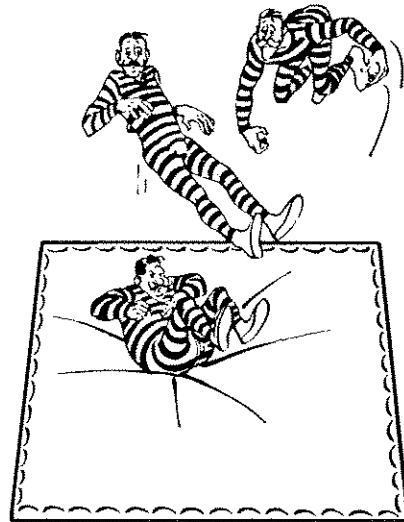
ב. רמת המחוז

לועדות המחוזיות לבנין ערים של משרד הפנים יש את הסמכויות המשפטיות לאישור תוכניות בניה באזור מחוזם. בועדות אלו צריכים ויכולים להשתתף נציגי משטרה מרמת המחוז או המרחב על מנת להשפיע מבחינת הראיה המשטרתית והקרימינולוגית תוך אוריינטציה לסיכול תופעות פשיעה בהתאם למודל התכנון הפיזי שהוזכר. ועדות אלו יכולות לחייב את הרשויות המקומיות הנוגעות ואת הקבלנים הבונים לעמוד בסטנדרטים תכנוניים שישרתו את מטרות המשטרה והקהילה בסיכול תופעות עברייניות והפחתת הפחד מפשיעה.

ג. רמת מרחב - תחנה

גורמי מרחב ותחנה נוטלים חלק פעיל בועדות שונות שמתקיימות ברמת הרשות המקומית כמו ועדת תנועה, ועדת בטחון, ועדת חינוך וועדות בתחום הסמים ברשויות מסוימות. קציני משטרה צריכים להיות משולבים גם בתחום תכנון הבניה ברמת הרשות המקומית על מנת ליישם רעיון זה. זוהי רמה חשובה ביותר מהטעם שהיא ראשונית ולרשות המקומית סמכויות בנושא. הרשויות יכולות למשל, להכתיב תנאים מסוימים לקבלנים שבונים באזורם.

ד. דגשים לקצין המשטרה הנוטל חלק בתהליך

1. הקפדה על תכנון תאורה בשכונה.
2. אפשרויות תצפית של הדיירים על הסביבה.
3. המנעות מיצירת מכשולים טבעיים או מלאכותיים.
4. מתחם מוסדות חינוך שלא יהיה ממוקם בסמוך לכביש גישה מרכזי.
5. מתחם קהילתי ובו תכנון לנקודת משטרה ומשמר-אזרחי.
6. חיוב הקבלנים בהתקנת מערכות אינטרקום עם טלוויזיות במעגל סגור והתקנת דלתות בטחון בכניסות לבנין ולדירות עצמן.

7. הקפדה על תכנון רחובות חד-סיטריים ורחובות ללא מוצא.

8. כניסה ויציאה אחת לשכונה, ככל שניתן.

9. הקפדה על חניונים וחניות לכלי רכב שלא בצמוד לכביש גישה מרכזי.

10. אי מתן היתרים לחנינות של רכבי משא וכלי רכב המובילים חומרים מסוכנים או חומרים שעלולים להיות מפגע לסביבה.

הערה: זו רשימה חלקית של הדגשים שעל קצין המשטרה הנוטל חלק בתהליך להתייחס אליהם.

סיכום

במדינת ישראל מתרחש תהליך של האצת קצב הבניה בשנים האחרונות. תהליך זה הינו פועל ישיר מהגידול הדרמטי שחל באוכלוסיה ועלית למעלה מ-700 אלף עולים בפרק זמן קצר. הבניה מורגשת ונראית בשכונות חדשות, בערים וביישובים השונים. מנתוני המשטרה והפשיעה בישראל (1994) אנו למדים שבשנת 1994 נפרצו 22,633 בתי דירות ו-21,788 בתי עסק ומוסדות בישראל.

השפעה של התכנון הפיזי על הפשיעה ועל הפחד ממנה הביאה משטרות מערביות לנצל תחום זה

עוד בשלב התכנון, ולשתף קציני משטרה על מנת להשפיע על תחום חשוב זה. משטרת ישראל נכנסת בתקופה זו ליישום של אסטרטגיית השיטור הקהילתי. מודל זה של שילוב קציני משטרה ברמות השונות בתכנון הפיזי מהווה חלק מאסטרטגיה זו. אם נשכיל ליישם מודל זה, נצא נשכרים בכך שניצור שותפויות ומחוייבויות טובות יותר עם גורמי קהילה שונים, נתרום לצמצום נפח הפשיעה, נפחית את הפחד מפשיעה, בעיקר לגבי האוכלוסיות החלשות ונשפר את תדמית המשטרה בקרב הציבור. ■

מתוך:
הירחון "משאבי אנוש"
גיליון 90
יוני 1995

ההבדל בין יבוא ערכים של איכות למצוינות בארגון

מאת : ד"ר ניצן יניב

יבוא ערכים לארגון מתמחה

סוציולוגים שונים, שהבולט בהם הוא הסוציולוג לורהמן, הגיעו זה מכבר לממצא כי ככל שארגון גדול יותר, כך הוא נוטה ליצור בתוך עצמו שפה ארגונית ומערכות תקשורת יחודיות המשותפות לכלל היחידות שלו שהפכו מיחידות דומות ליחידות מתמחות בתחומים שונים. למרות התקשורת המשוכללת בין מנהלים ובינם לבין העובדים, מאופיין ארגון כזה בפוליטיקה פנימית היררכית.

מכאן שארגון גדול, אינו מאמץ מן הסביבה ערכים חדשים כמו איכות ומצוינות כפי שהם, רק מתוך הצורך להשרדות, אלא, הוא מאמץ את הערכים האלו על פי הסמלים ודרכי התקשורת האופייניים לארגון, והופך אותם בסיוע הריכוזיות הגיהולית לשפה משותפת ליחידות המבוזרות של הארגון באתרים השונים.

מכאן ניתן להסיק שלארגון גדול, צריך להיות יתרון ביבוא של ערכי הגג של איכות ומצוינות מן הסביבה. ארגון כזה צפוי להיות מאופיין גם בתהליך מובנה ויעיל של התאמת ערכים כאלו לתרבות הארגונית. מכאן ההשערה כי ארגון כזה ישיג תוצאות טובות יותר ביחס עלות-תועלת כתוצאה של ישום הליך של איכות ומצוינות, לעומת ארגון אחר.